

hitte, hogy eleget pihenhetünk a más világon.¹ Én pedig, hogy majd ott fogunk még szünetlenül munkálkodni, itt a test többszöri pihenést kíván. Elhallgatott. Csudálom ritka nagyságu narancsait és citromait. Nádasdon, mond, több is van és nagyobbak. Helyesen tevő, hogy lakának előrészt egészen beárnyalló állóját kivágatá. Egyik szobában festve van a mohácsi veszedelem; különben az épület középszerű, arány nélküli és üres. Főlmenvén szobájába, ebédig itt csak magam valék vele. Beszélgetünk az országgyűlési dolgokról. Kitetszik, hogy ő nagy és makacs aristokrata, szorosán ragaszkodik a régi constitutióhoz és szabadalmakhoz, semmi reformot nem akar, igen alkalmazást, a hol szükséges. — Ebédhez ülven Fidélt professortól, ki neki ellenében ült, nem különben engedelmet kért a hus ét miatt. Én mondtam: Laxusabb, semhogy megütkeznék benne; Fidélt érzé, hogy e mondásom a püspök előtt gyanussá teheti orthodoxiáját, tagadá, hogy ő laxus; a püspök pedig megjegyzé, hogy ő miatta laxus ne legyen. Rövid s hamar ebéd. Ez után a sz. Ferencz fiait látogatánk meg én és a két professor. Ők itt tanítók a kis gymnasziumban; lakásuk elég csinos és bejmajorságuk van; nagy darab föld, többnyire szőlővel ültetve, mellyet csak ezelőtt vert meg a jég. Ritka kényelem a tanítókra nézve, hogy naponként a város viteti őket kocsin iskolába ennek távolsága miatt. Végre búcsut véve a nagy püspöktől, tovább indultunk s erős három napi utazás után — fájdalom! az útnak sok helyen — bátor pósta ut — homokossága, darabossága, szóval csinatlansága miatt, vergődttünk be Pestre. Itt Fidélt testvérjéhez, én a Nádorról nevezett fogadóba szállánk. Ez, a mellyben eddig voltam. Pesten a legkényelmesebb fogadó, melly semmit sem enged a legjobb bécsieknek. De meg is van szállva úgy, hogy, a ki előre nem bérel, az bele bármi szakában is az esztendőnek haszontalan hajtat. Mellettem innen olaszok, onnan angolok voltak szállva.

Közli: SÖRÖS PONGRÁCZ.

ISMERETLEN HUNGARICUM I. LIPÓT KORÁBÓL.

(Adat a hitvitázó irodalom ismeretéhez.)

A sárospataki református kollégium könyvtára egyéb megbecsülhetetlen kincsei mellett egy szintén nagyérdékű, de eddig egyáltalában figyelemre nem méltatott nyomtatványt is őriz. Figyelmen és vizsgálaton kívül maradását minden valószínűség szerint az a körülmény okozta, hogy címlapján nemcsak a szerzője nincs megnevezve, hanem nyomtatásának a helye és ideje sincs feltüntetve, és így még a nagynevű Szabó Károlynak, a különben oly gondos és lelkiismeretes kutatónak sem költötte fel az érdeklődését itteni buvárokodása közben. Betűhű czímmása:

¹ Szegény Guzmics olyan orvosságot ajánl, a melyet maga nem vett be. Aránylag korán történt halálát épen a munka és szórakozás, üdülés közt való mérték nem tartás okozá.

Lelki Fegyvertartó

Ház,

Kiben elégséges ragyago

és tündöklő fegyver találtatik, és a' szép

JESUS OSKOLÁJÁBAN Vitézkedőnek

adattatik, mellyel minden Eretnekeket

és tévelgőket meg-győzhetnek és leront-

hatnak, építettet a' megmozdíthatatlan kö-

sziklán egy kegyesség szerető és minden igaz

keresztyének Lelkek idvösségit szívbül

kíváno Anonymus által

IDEGEN ORSZÁGBAN.

A cím felett két angyal egyik-egyik kezével egy koszorút tart, másik kezében pedig mindkettő egy-egy galyat fog. A cím első pillanatra a »Lelki Fegyverház« című XVII. századbeli, szintén névtelű, még pedig idő folytán több ízben megjelent munkát juttatja eszébe az olvasónak, a melynek különbözőségéről azonban mindjárt meg lehet győződni, hiszen már csak az is óriási eltérés közöttök, hogy ez a másik római katolikus munka, míg a kezünkben levő egy lutheránus írónak a műve, még pedig polemikus irányú és jellegű, annyira, hogy valaki a munka címében az utolsó két szó elébe a közvetlenül megelőző szavakra vonatkoztatva közbe szúrta, hogy »a ki vastag Lutheranus volt«.

A címlap említett titkolozásánál fogva tehát több megfejtendő kérdés áll előttünk. Egyik felől, hogy mikor jelent meg és hol nyomtatott ki e könyv, a másik felől, hogy vajjon ki írta? Nehéz kérdések mind, de ad felőlök némi csekély, de kielégítőnek éppen nem mondható útbaigazítást maga a könyv szövege. A megjelenés, illetőleg szerzetés idejére nézve megczáfolja Sándor István »Magyar könyvesház«-át (Győr, 1803.), mely 237. lapján XVIII. századbeli nyomtatványok közé sorozza. Ám nemcsak tévesnek tünteti fel e nagy általánosságban megállapított tágas időközt, hanem ki is cseréli egy sokkal szűkebbre szorítottal abban a részletében, melyben elbeszélvén egy »I. Leopold császár és koronás király urunk ő felsége roppant városában Bécsben« történt dolgot, az I. Lipótról való megemlékezéshez zárjel közt hozzáfűzi: »Kit az Jehova Isten az hold szarva és liliomi rendek ellen napkelet s napnyugatra tovább is diadalommal, győzödelemmel, dicséretes triumphusokkal, laureával s zöld borostyán koszorúval ékesítsen!« Nyilvánvaló belőle, hogy abból az időből ered, a mikor a törökkel és francziával viselt háborúk diadalmasan folytak, de még nem fejeződtek be, tehát az 1699-iki karloviczi, sőt az 1697-iki ryswycki békekötést is megelőző évekből. A még Lipót alatt megkezdődött spanyol örökösödési háború nem vehető számításba, mivel ezzel egyidejűleg sem az ő életében, sem annak egész tartama alatt, még a rastadti béke után is egyideig nem újult meg a Törökországgal való háború. Így tehát I. Lipótnak és szövetséges társainak XIV. Lajos, francia király ellen 1688-tól 1697-ig folytatott hadjárata alatt, a mikor a török elleni küzdelem is még mindig tartott, kellett ennek a könyvnek megjelennie.

Helyesen járt el ennél fogva Petrik Géza, midőn a »Magyarország

Bibliographiája 1712—1860» című munkájába nem vette föl, habár ez öntudatlanul, épen elnézésből is történhetett, sőt esetleg azért is, mert talán valamennyi fővárosi nagy könyvtárból hiányzik ez a mű. Ellenben helyet fog találni majd a Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtár I. kötetéhez kiadandó pótkötetben.

Fölvethető volna ugyan, ha minden áron ellenvetéseket akarnánk támasztani, hogy hátha 1711 után jelent meg, a mikor nem lévén szabad a katolikusok és vallásuk ellen szóló könyveket nyomtatni, félrevezetés szempontjából csak antedatálta az ismeretlen szerző az I. Lipótra vonatkozókkal. Ámde akkor miért nem antedatálta arra a korra, a mely közelebbi is volt volna s a melyben mégis csak inkább jelenhetett meg polemikus mű, vagyis a II. Rákóczi Ferencz szabadságharczának idejére? és miért épen olyan időszakra, a mikor nemkülönben tilos és félős volt a protestánsoknak polemikus munkával előállani, annyira, hogy még ha megtámadtattak is, nem mert és nem merhetett síkra szállani senki közülök? Egyébiránt a zárjelben irottak a szövegből láthatólag egyáltalában nem valami különös czélatossággal, csak épen alkalmilag, mintegy királyhűségének kitüntetésére jöttek ki a szerző tollából.

Egyébiránt az a pár évtizednyi esetleges különbség, a mi az általam ekként feltett, de teljességgel meg nem engedett antedatálás folytán a szereztetés idejére nézve előállhatna, csupán annyit változtatna a mű érdekességén, hogy nem szerepelhetne 1711 előtti nyomtatványul, mivel valami kevéssel, semmiesetre sem sokkal, későbbi eredetű volna. Érdekességét akkor is megtartaná, mint ebben a korszakban olyannyira ritka ságszámba menő protestáns magyar polemikus munka, és megtartaná annál a kiváló becsű korfestő bevezetésnél fogva is, melynek fontosabb részleteit épen ezért mindjárt szóról-szóra fogom közölni.

E változhatatlan és elvitathatatlan érdekességére tekintettel kutandó marad továbbra is írójának kiléte és a munka nyomtatási helye. Ez utóbbiról semmi tekintetben nem tudok tájékozást szerezni, azonban az a körülmény, mely szerint a címlap »idegen országban« kiadottnak állítja a könyvet, s a nyomtatási hely még sincs rajta megnevezve, holott erre semmi ok nem lett volna, ha csakugyan külföldön jelen vala meg: azt a gyanút ébreszti föl bennem, hogy talán valamelyik hazai nyomdának a terméke és a külföld emlegetése már csakugyan félrevezetés céljából történt. Akik az azon korbéli nyomdák betűit és jelvényeit nálam jobban ismerik, alaposabban hozzávethetnek a hely kérdésének megoldásához, ha a könyvet személyesen megtekintik.

A szerzőre vonatkozólag maga a mű szolgál néhány étetrajzi adattal, de ezek csak abban az esetben volnának értékesíthetők, ha valahonnan vagy valami módon meg volna állapítható, hogy ki írta azt? Erre némileg többnek mondható útbaigazítást ad a munka sáropataki példányának egy érdekes sajátossága: a szerzőt kicsúfolni igyekvő széljegyzetekkel van ugyanis ellátva. Kétféle írással, tehát ketten tettek egyes részletekre csipkedő, gúnyolódó megjegyzéseket. Ezekből aztán kitűnik, hogy mindketten ismerték, vagy legalább is ismerni vélték a névtelen író, a kiről e megjegyzésekből — természetesen nem feltétlen

hitelességgel — annyit lehet megtudni, hogy a keresztnéve Antal volt, s valamikor iskolamesteri hivatalt viselt Győrött, hova vissza óhajtott menni papnak is; valószínűleg Hegyfaluban működött, vagy meglehet, hogy ott született; járt Tübingában is, ahonnan valami esetéről szárnyalt hír. Szinte hajlandó volna azt hinni az ember, hogy Lövei Balázs vagy még inkább Hegyfalusi György az író, ha a széljegyzetekben nem egyszer emlegetett Antal név ennek útját nem állaná.

Sajnos, a könyv csonkán van meg a sárospataki kollégium könyvtárában. Az E. 3 levéllel végződik a meglevő rész, mely tehát a címlappal együtt tizenkilencz negyedretű levélből áll. Az ezután következő levelek hiányoznak s már akkor is hiányoztak, a mikor Szombathy János, ez a nemcsak tudományánál, hanem páratlanul buzgó munkálkodásánál fogva is örök emlékü könyvtárnoka a kollégiumnak, 1797-ben egybekötötte több más apróbb művecskével, melyek közül a legrégebb 1657-ből, a legújabb 1751-ből való.

A címlap belső oldalán egy ügyes verselésű, gördülékeny menetű költemény foglal helyet, mely szószerint a következőképen hangzik:

Életem folyását, Sorsom változását Im elődben terjesztem, Édes Hazánk Fia, Bujdosók Istápjá, ¹ S rövideden megfejtem. Meglátod ezekben, Mint tiszta tükörben, Csak ne szánjad olvasni, Mely sötét ködökben Habos tengerekben Eveztem félelmesen. Sokszor az halálnak, Dühös vad-állatnak Torkába estem volna, Ha az édes Jézus, Mi Váltáságunk, Krisztus Engem nem őrzett volna. Szenvedtem keményen Mint sok Jámbor régen S igen megróbáltattam, Mint arany a tűzben, Szép buza szérőben, Erősen rostáltattam.	De nyilván hasznomra Volt az, s nem káromra Hogy így költett szenvednem. Azután megleled, Miben álljon hited, Igazulással együtt. És hogy egy igaz Hit Elhagyjed idvözít: Megmutatom szép renddel. Fegyvertartó Helyből Lelki épületből Villagó Fegyvert hozok Továbbá, s kezdedben Adom, hogy erősen Viaskodjál én velem, A Krisztus Táborán, Életünk pályáján Fuss és harcolj mellettem Az ellenség ellen, Ki miatt sok izben Veszed(e)lomben forgasz. Mi Conscientia? Kisértet Oskola? Rövid summában vettem.
---	---

Kit ha jól megvizsgálász,
Szívűl examinálász,
Zöld Laurust nyersz Mennyegben.

A munka maga ezzel a megszólítással kezdődik: »Jézus oskolájában vitézkedő keresztyén atyámfia!« Azután következik az értekezés bevezetése, melynek történelmi és korrajzi szempontból fontos részleteit némi kihagyásokkal közlöm, jegyzetekben mellékelve hozzá az ellenséges indulatú olvasók gúnyos észrevételeit, még pedig oly módon különböz-

¹ Hogy kit ért alatta, elképzelni se tudom. Thököly Imrét?!

tette meg őket egymástól, hogy az egyiktől származókat A., a másiktól származókat B. jegygyel látom el. Minthogy nekem is lesz pár megjegyezni valóm, a magam észrevételeit dőlt betűkkel adom amazok mellé. Ime az eredeti szöveg:

»Ha én ebben a sok változásoknak és háboruknak sötétes ködeiben (holott minden rendek az aranyos és sz. békeséget, nemkülönben mint a szarvas a szép hives patakot velem együtt áhétozva kívánják) ama megkoronázott profétával sz. Dáviddal zsoltárinak 77-dik és 113-dik részeiben rövid életemnek előbbeni elmúlt idejére és esztendeire egy kevéssé visszatekintek, bizonyára nem kicsény okokra nézve adhatok véghetetlen hálákat az én édes Istenemnek; rész szerént, hogy ő sz. Fölsége mindazon időknék folyásában is annyi szeretetet és jóságát mutatta hozzám, és méltán mondhatom Dáviddal: Uram Uram ki vagyok én? És micsoda az én hajlékom, hogy te mind eddiglen vezettél engemet? (2. Sam. 7. v. 18.) És a jámbor Patriarchával sz. Jákobbal: kisebb vagyok minden irgalmasságidnál és igazságidnál, melyeket a te szolgálodon tettél. Gen. 32. 10. Kiváltképen való kegyelme vala penig az az Istennek, hogy nem ama keresztyény vért szomjuhozó Török Császár, avagy Tatár Chám országában valami pogányoktul, hanem a keresztyénség között böcsületes és Istenfélő szüléktül szármoztam, és az kegyelemnek országára az ujonnan szülésnek földjével megmosattattam, kereszteltettem és promoveáltattam. Mely jótéteményét és kegyelmét öregbétette rajtam azzal is, hogy helyes elmét és okosságot adott a szabad és nemes Deáki Tudományoknak megtanulására, és mediumot s jó alkalmatosságot szerzett a Fő Oskolákban bizonyos ideig való hasznos mulatásra. És jöllehet, a Dávid Profétának szava szerént (Psal. 27. 10.) Atyám és Anyám kicsinykoromban elhagytanak engemet, mert hamar egymás után kiköltöztek e siralom völgyébül, és a Cherubin és Seraphim Anyalokkal és minden Mennyei Szentekkel a dicső Sz. Háromságot elfáradhatatlanképen az harmadik Égben áldják, magasztalják, tisztelik és kiáltják: Sz. Sz. Sz. a seregeknek Ura Istene, teljes mind a széles Föld az ő dicsőségével. (Esa. 6. v. 3.) Mindazon által az Ur Isten kegyelmesen fölvert és magához kapcsolt, mivelhogy sokrendbéli jámbor Istenfélő keresztyén Pátronusokat s Promotorokat támosztott énnékem. Kik közül nimelyek, édes Anyánknak, az igaz Ecclesiának rettenetes és kimondhatatlan nagy kárára, nékem penig életemnek utolsó terminusáig való keserűségemre s fohászkodásimra, az böles Istennek Decretumából és végezésébül ez ravaszszággal, irigységgel, fősvénységgel, fajtalansággal és egyéb vétkekkel teljes Világbul az Urnak Hegyére (Psal. 15. 1.) felvütettének, és az idvözült Leikekkel szépen zöngedeznek. Kiváltképen te, O Magyarországnak hajdanában fnyes Csillaga! O Sion Leányának és böcsületes Községnek ki valál Oszlopa! Kinek Surculusi elszüilledve vadnak. A Te böles tanácsodbul, ajánlásodbul s dicséretedbül esett, igazán megvallom, hogy az homálybul kiszabadulván, a kívánt világosságra jutottam. Te vigasztalál és bátoréttál, midőn az Hatalmas I. Leopold Császár és Coronás Király Urunk ő Fölsége (kit az Jehova Isten az Hold Szarva és Liliomi Rendek ellen napkelet s napnyugotra tovább is diadalommal, győződelemmel, dicséretes Triumphusokkal, laureá-

val s zöld borostyán Koszorúval ékesésen!) roppant városában Bécsben könyvező szemmel bucsuztam tüled, és e következendő szókkal szóléltattál meg engemet. Hiv Emberem aki eddigien voltál,¹ az Rafaél Angyal légyen veled! Ne busulj semmit, mert ha élek, távullétemben is segítségére lészek. Azonban tűrj s szenvedj is. Nem lehet mindenkor egyeránt az állapot. Pietatem junge industriae, et industrium pietati,² cui nulla via in via, nulla devia. Et sic tibi cedet victoria. Tudja a seregeknek hatalmas nagy királya minek hogy kell lenni. Fata viam invenient ad-ritque vocatus Jesus. Méltó voltál nyilván csak ez illeten hozzám megmutatott kegyességedért is a többiek fölött az Idvözettőnek kinyújtott karjából elvenni a megfönyadhatatlan Coronát. Vive o beata anima! — — — Vive! laetare triumpham!³ Némely Uraim pedig még ez halandóságban velem együtt nyögnek, és sok személyeknek, melyeknek az kegyességet jobban és szorgalmasabban köllene előmozdítani, dévajságokon és rossz-emberségeken csudálkoznak,⁴ és bujokban csak meg nem fakadnak. Akik is látván az veszedelmes Eclipsist, romlandóságot, a dolognak hervadt Tulipán módjára lecsüggedését és naprul napra való pusztulását, és nyavalyás sorsomat, megesett szivek rajta, s mind az elpusztult fainak felépítésére, s mind pedig említett bal szerencsémnek jóra fordítására mint édes Atyám helett való Tutorim, Gondviselőim és Vigasztaló Istápipim egynehány izben segített kezeket, amely dolog ritka madár s vad állat, kiváltképen ez jelen való Világnak Estvéjén a mi Magyarinknál, dicséretessen s Atyaiképpen nyújtották.⁵ És ha igazat kell mondani, ezeknek jó-akaratiok által evezek mostanság is, és vagyok a mi vagyok. Rész szerént pedig tartozom azért is hálákat adni az Istennek, hogy a sokféle szerencsétlenségeket, melyek alég hogy sok izben a földhöz nem szegez-tenek, (mert a Goël az én pénzbéli szárnyamat, hihető hogy magam javára, gyakorta tüstül kitepte, a mellett nemkülönben mint a laptát ide s tova hányatott,⁶ és némelykor a keresztvüselésnek Fördéjében szintén melegen tartott,) kegyelmesen rólam elfordítani méltóztatott. És ha sörényen meghányom vetem a dolgot, alég ha kívánom⁷ az én életemnek kevés és gonosz napjait még egyszer előhoznom, hanem inkább azon örülök, hogy a feltett célhoz,⁸ mely minden veszedelmektől megment, óránként, sőt minden szempillantásban közelgetek. Nem szólok én most a különb különb féle testi veszedelmekről, kikben az igaz Urnak sz.

¹ A.: Kulcsárom voltál, a hordón mint lovon nyargaltál, és társaddal borombul duskálkodtál. NB.

² A. Mert gonosz és lajhár vagy. Másképpen nem köllene ez az intés.

³ *Hogy ki leheteti ez az ő pártfogója, a kiről olyan nagy kegyelettel és lelkesedéssel emlékszik meg: nem tudom.*

⁴ A. Képmutató, igen látod felebarátod szemében a szállkát, a magadéban nem látod a gerendát. Mikor finczolván tánczolván az Asszonyok nyakszűrít csókolod a fordításban, mit mozdítasz elő?

⁵ A. Arra sem voltál méltó Antal Fráter.

⁶ A. A czukorosnénál Tübingában.

⁷ A. De kívánod, mert igen is előhozod.

⁸ A. Scil. Vocatus Pastor jaurinensis. Testimoniorum Academicorum struma tuorum.

akarattjából mind ez ideig forgottam; Jóllehet a többi között el nem felejthetem a mi történt gyermekkoromban rajtam Alsó Pannoniában. Mert hogy egyszer kitaláltam menni egy sik mezőre, melynek a szélét egy ligetes erdő ékesítette, és a Balassa Bálint szép énekivel recreáltam magamat, s a többi között ez ékes verset mint szegény árva énekeltem volna: Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam, viseld gondomat, vezérelj utamat, mert csak rád maradtam. Ime! alég vettem eszemben, hogy egy rettenetes nagy farkas¹ sietett utánam jőni, megijedtem szörnyen és minden hajam szála felborzadott, kitérjek e miatta utambul, vagy egyenesen mendegéljek, kétséges volt elmém. De minthogy láttam, hogy a dühös vad egyenesen csak eljár dolgában, utambul kilépni hasznosbnak ítéltam lenni,² mert szerencsémre, noha vigyorította éhező száját, s mutogatta reám kapdozó fejr fogait, nagy ordétással elégetett mellettem.³ Annakutána egy esztendőnek folyásában egy élőfáról, magas padlásról és lóról sebes futtában leestem,⁴ úgy hogy majd négy óráig lelket nem érzettnek bennem. A tolvajok kétszer kergettenek.⁵ Egy nevezetes Városban nem messze a Fertőtül ok nélkül három horvát katonák nem baltával ugyan vagy csákánynyal, hanem puskával és szablyával csak kicsinyben menekedtem meg, hogy meg nem öltenek.⁶ Amint szőke vize lefoly a Dunának, ott is iszonyu nagy veszedelemben voltam.⁷ Mert egyebet tűz lángnál s víznél nem láttam. A dühös Tatárok és éktelen szeresenyek is azon ólálkodtanak, miképen törbe ejthessenek és praedává tehesse nek. A minthogy el is fogtak közülünk egy Szalantai nevű legényt szolgálástul nem messze a révtül, mert voltunk mintegy kétszázan, kik az kegyetlen ellenség miatt nagy félelemben levén, az híres fojyóvízen siettünk általevezni és a Cseklészi Táborba menni. Ezt az említett személyt a pogányság levonta a lóról, fegyverétül, vörös ruhájátul megfosztotta s csupán egy ingben hagyta. Amelylyel meg nem elégedett, hanem kötelet vetvén nyavalyásnak a nyakára a ló mellett hordozta, a tatárkorbácsal⁸ barom módra sujtálta, és ha hamar Horvát Ferencz, Omer Aga, Durat odor Bassa (ez nagyorru, de a mellett okos Vitéz Török vala, mert azt mondá a Magyar katonáknak: Ti Magyarok mindenkor isztok és részegeskedtek,⁹ ki miatt sokszor hadi károkat vallotok) és Pani Petre által két házi kenyéren ki nem váltattuk volna, kétség kívül halálíg vagdalta volna. Nem felejthetem el itten némely Fautor Uramat. Ennek egy Városcsoka végén egy pokolbéli dühös ördög asszonytul fajzott, és a Plutonál ocsmányabb tatár, kinek egész öltözet ruhája fekete szőrös medbeorbül áll vala, akada szeme közé, melyet hértelen le

¹ A. Volt-e oly rettenetes nagy, mint magad?

² A. Mert nem volt szived, hanem zuzád.

³ A. Jámbor juh farkas volt az.

⁴ A. Rossz katona voltál.

⁵ A. Miért nem fosztottak meg? mert nem volt miből.

⁶ A. Azt tartom, hogy nem grófot fogtak volna meg, hanem csak Antalt.

⁷ A. Ugy látom, ez a te veszedelmidnek lajstroma nagyobb szent Pálénál 2. Cor. 11. V. 24. seqq.

⁸ A. Nyilván a volt mustrája a te Tatárkorbácsodnak is a Győri oskolában.

⁹ A. Azok közül való vagy.

akara konzololni: lett is volna valami a dologból, ha a többi baráti meg nem intették volna, mert a rut kormost oly vitéznek lenni vélik vala, a mineműt a fegyver nem fog, és a Tatárok elől hátul a darázsok nem száguldottak volna. Sanyaru betegségben is sokszor sélődtem. Hideglelés, vérhas, tüdőmnek romlottsága alég hogy meg nem ölte. Helt adtam itten, bölcs Syrach tanéttása szerént c. 38. az fő Orvosoknak, tiszteltem is, kik Isten után felsegéttenek.¹ Mind amely veszedelmeket ha az Isten kiváltképen való késielés által el nem fordította volna rólam, nyilvánossággal a sok undok bünektül, melyekre attul fogvást mind ez óráiglan a test, ez Világ és az ördög engem felingerlett, megmenekedhettem volna;² nyilvánossággal a sok munka s fáradságnak sulyos terhétül megszabadultam volna.³ — — — Elragadtattam volna minek előtte a gonoszság értelmemet elváltotta⁴ és lelkeket az hamis tudomány megcsalta volna (Sap. 4. 11.). De a menynei Urnak sz. okai voltanak, mivel hogy akart szolgálattal élni,⁵ és engem e dologra nézve mintegy az földnek mélységes gyomrából viszontag kihozott; kinek bölcs tanácsa, gyermeki alázatosságbul⁶ mondom, tetszik énnekem, és köszönöm míg élek jó voltát. — — — A te kegyelmednek tulajdonéttom, édes Christusom, hogy engem nem csak akkor mintegy új étellel megajándékoztál, hanem hogy mind ez ideig is Atyai jó voltodbul kegyel-mesen oltalmaztál, hanem hogy mind ez ideig is Atyai jó voltodbul kegyel-mesen oltalmaztál, hanem hogy mind ez ideig is Atyai jó voltodbul kegyel-mesen oltalmaztál.⁷ Lelki veszedelmemet is ha előhozom,⁸ meg kell rémülnem rajta. Mert jóllehet szüleimnek halálok után különb különb féle Informatoroktul oktattattam, és a Luther Márton Catechismusára tanéttattam ugyan, de a nyomorult Idioták,⁹ kiknek együgyű-ségeken ugyan megundorodik az okos elme, mivel sokszor a Grammaticát sem értik jól, elhallgatván a Syntaxist, Poésist, Rhetorikát, Logikát, hit-ágazatoknak megfejtését etc. Soha annyira nem tudtanak vezetni,¹⁰ hogy a Religio s más Világi Tudományok dolgában valami fundamentumot vethettem volna.¹¹ Innét lett, hogy el köllött tülök válnom, és a ló száját másfelé tartanom.

Bujdostam tétova mint madár a szélvészben; sirtam is keservesen,¹² könyveztem, zokogtam, a töretlen utakon sok ízben megállottam, kezeimet fejemre csatolván jaggattam és kétségbe esni akartam. Tanácsadóm nem volt. Vigasztalóim eltüntenek. Atyámfiaira magamat nem bizhattam. Egy-szóval elmémnek háborui miatt mihez kezdjek nem tudhattam. Azonban történetbül jövő egy farkasbőrös¹³ katona előmbé és azt kérdeze tülém,

¹ B. Egészségesek nem szükölködnek orvos nélkül.

² A. Jobb is lóit volna

³ A. Eszem-izsomtul, lajhárságtul, truczolástul etc.

⁴ A. Bezzeg az kár benned.

⁵ A. De eddig remisse szolgálta és fraudulentem.

⁶ A. A Hegyalussi fölfuvalkodság olyant maga mellett nem szenved.

⁷ B. De nem voltál méltó arra.

⁸ A. Még most sincs vége a veszedelemnek? oh! oh!

⁹ A. Tu solus Magister in Izrael.

¹⁰ A. Hát te lajhár, hány Doctort csináltál?

¹¹ B. Mert oktalan voltál.

¹² A. Még a kősziklának is keserű volt.

¹³ A. Mind csak farkassal álmodsz, farkasos Magister.

öcsém hova igyekezel menni, s mit busulsz? Ennek rövideden megmagyarázám sérelmes ügyemet, eleiben terjesztém bankódásimnak s szomorúságimnak okait, melyeket megértvén megkeseredett rajtam és egy jeles Városban vezetete. De minthogy Uraktul követségben küldetett,¹ másod napon reménységem kívül elvála tülem, s csak magánosan hagyta. Sirtam ismét e lett dolgon, mert az hol azt vétem, hogy segítségem léssen, ime! ottan megcsalattattam. Nehezen esett az is, hogy a Városban ide s tova holyongottam, pénzem nem volt, kenyerem elfogyott, szállást senki szárnya alatt nem kaphattam.² Azonban e verődzésimben is, nem tudom, ha szerencsémre-é, vagy szerencsétlenségemre mondjam, akadék egy jeles ifju deák³ legény szeme közé, aki hértelen megszólíta: Mi frater, quid agis hic, mondván, in nostra Regia Urbe? Cur facies frontem acerbius contrahit? cur oberras? Cur palaris? Fortasse Lycaea quaeris, Palaestram Literariam frequentare suspiras? Si non displicet institutio ac sedula informatio nostrorum Doctorum praeceptorumque, accelera et mecum veni. Haud te poenitebit Experieris enim svadam, percipies verba omni nectare ambrosiave dulciora.⁴ Őneki is könyvező szemmel panaszkodtam, és mivel hogy szép szókat adott, vidám orczával hivatott, magamat övele elmenni jó szívvél offeráltam. És ekképen a Loioliták közibe akadtam.⁵ Kik azonhelt tülem kérdezősködni s szorgalmasan examinálni kezdettenek, és mizes szókkal illettének, mondván: Fiam, micsoda hiten való vagy? Lutheránus vagy-e vagy Pápista? Mondék s nem is tagadám, hogy Lutheránus vagyok, és hiszek az egy Istenben, mennynek és földnek Teremtőjében. Továbbá azt kérdék, akarsz-é nálunk tanulni és az egy igaz Római hitet fölvenni, mert nem jó uton vagy? Az első kérdésre megfelelttem, és hogy tanulni kívánok megvallottam. A másíkra, mert nehéz volt igen, kölletlen és fontos, mindjárt választ adni nem tudtam. Mely uttai ugyan tovább nem bántottak, hanem intettek, egynek magok közül commendáltak, a mellett önön magokat mindenképen ajánlatták, hogy amiben lehet, előmozdítanak, csak frissen tanuljak és az Ifjuság között vitézképen vüseljem magamat. Melyhez képest én is eljártam dolgomban, mert immáron szállásom is volt, böcsületes gazdára találkoztam, tanulgattam amint lehetett; a parancsolt dolgokat véghez vüttem, a Canisius Catechismusát ad ungvem recitálni tudtam.⁶ Praemiumot vagy jutalmat, mely Rosariumbol vagy Olvasóbul, keresztékbul, képekbul és egyéb ezekhez hasonlókbul állott, minden héten nyertem. Mely sörénységem és szorgalmatosságom megtetszett a Loiolitának, akinek disciplinája alatt harczoltam, kire nézve egynehány izben magához hivatott, privatim velem szólott, intett s bíztatott is, hogy annak utána hasonlatosképen cselekedjem, mert böcsületemre léssen, kedvem szerént promoteáltatom is,

¹ A. Hát az Urak farkasbőrös-nél jobbat nem találtak?

² A. Ha jó ember voltál, miért nem kaphattál?

³ A. Angelicus Juvenis finibus satanizat in annis. Elmehetsz most véle.

⁴ Az előbbi megjegyzésből bizonyos, hogy ezt az esetet annyira ismerte a megjegyzést levő, hogy még azt is tudta, kivel találkozott volt akkor a szerző.

⁵ B. Ravasz voltál Domine Antal.

⁶ A. En tibi Athletam!

de ily okkal és conditióval, ha pápistává lészek. És azt csak igen könnyen megmivelhetem, ha mások előtt nem, titkon. Mert ha ő Szentsége, a Római Császár, Főlséges Királyok, szép Országokkal bíró Fejedelmek, derék és Nagyságos Gróf Urak, Világi Fő Rendek és egyéb Méltóságok ezen az hiten megállhatnak, miért nem te is?¹ Ha annyi sok Szerzetek, okos Doctorok, és elfödözött dolgokat föl vadászó éles elméjű Professorok, Papok és Jesuiták, kikkel majd az egész Európa, arany, ezüst, drágakő, gyöngy, selyem, bársony és fűszerszámokkal gazdag India, Cambaja, Narsinga, Malabar, Orixá, Bengala, Pegu, Siam, Camboja, Dulcinda, Sableston, Batter, Margiana, Sarch, Almasia, Galatia, Pontus, Bithynia, kis Ázsia, nagy Phrygia, és kis Phrygia, Aldinelli, Mentesei, Caramania a fekete és Cilicium széles Tengerig,² bővelkednek, az egy igaz Római Valláson megnyugodhatnak, miért nem te is? Ha annyi sok Urak és szép Nemes Rendek immár jobb részre hozzánk hajlottanak, kik tudniillik a te Hazádban azelőtt Lutheránusok valának, miért nem te is? Osztán ha tovább megyünk, a ti hitetek csak fűzfa és hamis hit. — — — Ellenben a mi Anya sz. egyházunk soha nem téveleg, annak a Római Sz. Pápa Feje, régi és elhatott e széles Világra. De ez most elég legyen, másszor többet szólok. Azonban gondolkodjál ezekről és harmadnap alatt adj választ nékem, ha akarsz-e Pápistává lenni, vagy az hamis hitben megmaradni. — — — Jesus Mária veled! Kinek efféle édesdeden való sipolására és hitegető szavaira minthogy ezuttal sem felelhettem meg, mert nem tudtam (egyébiránt maga sem kívánta mindjárt a Jesuita, hanem harmadnapra), azért kitérvén tanuló házábul elmentem tüle. Elszomorodtam ismét és könyvezni kezdtem. Sz. Ur Isten! Ki segét, ki oktat, és ki tanét meg engemet? mert ha harmadnap alatt meg nem felelhetek, éppen meggyőző az Ignatius szerzetiből való, és pápistává kell lennem? gyakran kiáltottam. De azonban hogy estve felé be találék egy házba menni, megsajdéta egy böcsületes Ember (hihető, hogy a Jesusnak directiójából), és látván szomorú ábrázatomat, annak okát föl vadászni szorgalmatoskodott. Én is minthogy láttam, hogy igaz és derék Lutheránus firfiu, a dolgokat czikkelyenként előszámláltam és bibémet megmutattam néki. Melyekre azt felelte: Kedves édes Fiam ne busulj semmit, meg se rettenj, mert nem csak te rajtad történt ez az állapot, hanem másokon is, kik vitézül vüseltek magokat, és az objectiókra s készítésekre frissen megfeleltek. Pápistává sem lettek, hanem az egyszer megismert igaz hitben állhatatosan megmaradván a Loioliták Oskolájától örök bucsut vettek. Te is ezeknek nyomdokit pede presso kövessed. Ami a többit illeti, én az én vékony tehetségem szerint ragyogó fegyvert adok kezvedben, és oly módot mutatok, kivel a madarászt törével együtt Isten segítségéből meggyőzheted, és minden kelepcejét elkerülheted. — — —³ De ez most elég legyen, másszor többet szólok. Azonban gondolkodjál ezekről, és a kívánt napra adj választ a Páternek, hogy

¹ Az A. jegyű olvasónak erre tett megjegyzése ki van törölve tintával.

² B. Antoni, jó Geographus voltál.

³ Az e helyen való kihagyás majdnem teljes öt levélre terjed, tele theologiai fejtegetésekkel, melyek a lutheránus vallásnak a római katolikussal szemben

nem akarsz pápistává lenni, hanem az igaz hitben mind halálig megmaradni. Tudom, édes Fiam, hogy csak az előlszámlált okokra nézve is, melyeket én tülem Politicustul hallottál, ha jól megfontolod, tőlünk el nem hajulsz. A kételő tör és az olajfaág előtted vagyon. Annyi okossággal birsz, hogy a balt a jobbtul el tudod választani. Jézus veled! Így immár én is, minekutána ennek a böcsületes személynek megköszöntem volna a jóakaratot, a feleletre harmadnapra merészebben compareáltam és a Lojolitának állhatatosságomnak okait, noha ismét onszolni kezdett és a melyet¹ egyet más ígért, eleibe terjesztettem. Ki minthogy vette észében, hogy borsót hányt a falra, és ezuttal is oty fába vágta a fejszét, kibül ki nem vonhatta, rettenetesen megharagudott, és ilyen búcsut adott: Si non vis amplecti nostram religionem, apage hinc! durae cervicis homo! nolimus amplius serpentem fovere in sinu. Kinek én is a jó akaratot megköszönvén, tüle örök búcsut vidám orczával vettem. Ádott vagy Seregeknek Ura — — —

Az áldások bevégezése után, a C. 3. levelen hivatkozva a cím lap belső oldalán levő versében tett ígéretére, hozzákezd részben apologetikus, részben polemikus jellegű fejtegetéseihez, melyek során a könyv meglevő részében előbb »Az Hitről« (C. 4—D. 1.), »A' meg-Igazulásról« (D. 1—D. 2.) szól, majd egy »Theologia Elenchtica« című fejezet következik, mindenhol buzgón czáfolgatva nemcsak a katolikus, hanem több egyéb, köztök első sorban az ev. református vallásnak a lutheránustól eltérő hittételeit is. Tudományos képzettsége, vallása iránti olthatatlan szerelme teljes elismerést érdemel még a netalán ellenkező nézetűek részéről is, mivel vitatkozási modora távol áll a csak pár évtizeddel előbb is divatos pórias durvaságtól, szennyes személyeskedéstől.

(Sárospatak.)

ZOVÁNYI JENŐ.

KAZINCZY FERENCZ CSALÁDI LEVELEZÉSE.

(Második, befejező közlemény.)

Kazinczy gróf Teleki főispánhoz fordul vagyoni ügyeiben.

Gróf Teleki Sámuel Excellentiájához. Ér-Semlyén, 21. Jul. 1805.

Fő Méltóságú Gróf, Udv. Cancellarius és Fő-Ispán,

Kegyelmes Uram!

Negyvenhatodik esztendejét élem életemnek, — férj vagyok, 's egy holnap múlva talán már atya — 's még sincs elintézve sorsom. Miólta a' megszeliődött végezések haza hoztak, hogy telhetetlennek, haládatlannak 's tiszteletlennek ne látszassam az anyám eránt, csendesesen türtem ugyan nyomorúságimat 's rövidségeimet, de majd szóval, majd írva, majd más által elébe tettem panaszimat, 's kértem, tenne oly karba, hogy valaha foghassak annak helyreállításához, a' mit hetedfél esztendei távollétem

való előnyét és főlányét mutogatják. Közben, a C. 2. levél 2. oldalán egy 1679-ben Mainzban megjelent kath. énekeskönyvet említ.

¹ Helyesebben: mellett.